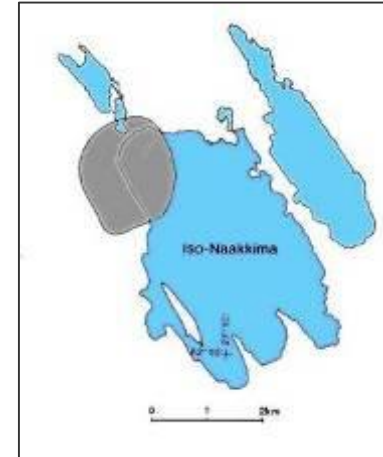

1200 miljoonaa vuotta sitten

Meteoriitti iskeytyi Iso-Naakkimajärven luoteiskulmaan.
"Pieksämäen" maankuori sijaitsi eteläisellä pallonpuoliskolla.
Elämää oli vasta merissä. Meteoriitin tekemän kraaterin läpimitta oli
2-3 km. Myöhemmin aikoina jääkaudien vaikutuksista, kraateri on
peittynyt 40 metriä paksulla hiekka- ja moreenikerroksella. Kraateri
on Suomen vanhin ja yksi maailman vanhimmista tunnetuista
meteoriittikraatereista.

20 000 vuotta sitten

JÄÄKAUSI

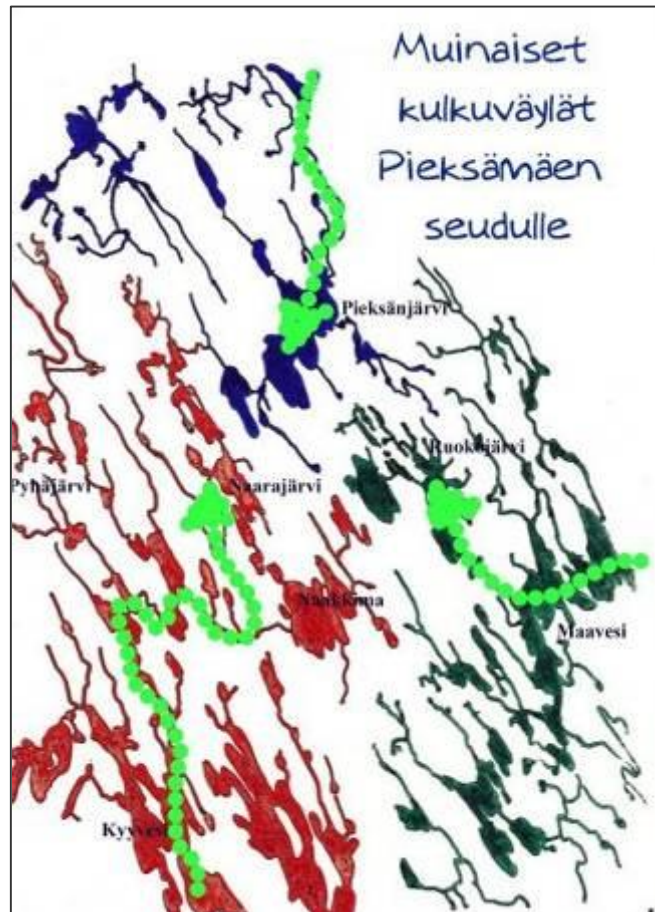
- Jäätikön paksuus 2 kilometriä Pieksämäen yläpuolella

11 200 vuotta sitten

- Sulavan mannerjäätikön reuna oli Pieksämäen seuduilla 11 200 vuotta sitten.
- Syntynyt Yoldia-meri ja mannerjäätiköstä irronneet jäälohkareet jättivät jälkensä seudulle.
- Muinaisten merien rantatörmä on näkyvissä vieläkin mäkien rinteillä. Jäälohkareet peittyivät mannerjäädä lajittuneeseen hiekkaan ja soraan. Sulaessaan jäälohkareet jättivät maastoon harjukuopan, supan.

10 200 vuotta sitten

Pieksämäen vedenjakajaseudun järvet syntyvät jäärven vesien laskeutuessa. Pieksänjärvi, Ruokojärvi ja Naarajärvi muodostuvat kolmen eri vesistön päätepisteiksi. Näistä järvistä virtaavat joet muodostavat tulevien vuosituhansien aikana kulkuväylän, joita pitkin kivikauden ihmiset ja eränkävijät kulkevat seudulle.

7 700 vuotta sitten

- Merkit ensimmäisestä ihmisestä Pieksänjärven pohjoispäästä Vemmellahdelta.
- Asutus keskittyi järvien hiekkarannoille ja jokien varsille.
- Vanhimmat asuinpaikkalöydöt Suomesta Juankoskelta 10 400 vuotta sitten.

7 000 vuotta sitten

- Ilmasto edelleen lämmennyt. Lämpökauden huippu. Vuoden keskilämpötila oli kaksi astetta nykyistä lämpoisempää. Jaloja lehtipuita seudulla: tammet, jalavat.
- Ihminen oppii valmistamaan keramiikkaa, saviastioita, joiden polttaminen tapahtui avotulella.
- Löytöjä 7000 vuoden takaa: kivistä kirves, kourutalttoja ja kivikautinen kalmisto eli hautausmaa Iso-Naakkimajärven pohjoisrannalla. Hauta tunnistettiin punamultaväristä. Vainaja siveltiin kivikaudella punamultavärillä ja valmistettiin tuonpuoleiseen. Haudat ajoitetaan vuosille 4000- 9000 vuotta sitten.
- Kivitalta löytyi Telataipaleelta Naarajärven rantapenkasta muutamia vuosia sitten. Talta on ollut sidottuna puuvarteeseen, joka kuitenkin on lahonnut pois.

- Keramiikan eli saviastioiden teko opittiin noin 7000 vuotta sitten. Eri aikoina valmistettiin keramiikka ja saviruukut eri tavoin, joten niiden perusteella voidaan tehdä ajoituksia. Pieksämäen seudun järvien rannoilta on löytynyt lähes kaikki Suomessa tunnetut keramiikkakulttuurit.
- Ylempi kuva edustaa kampakeraamista kulttuuria, joka ajoitetaan noin 6000 vuoden taakse. Alemmassa kuvassa olevan keramiikan ikä on 2000 vuotta vanhaa. Keramiikka-astiat kevenivät ja ohenivat, kun opittiin laittamaan asbestikiveä saven sekaan.

6 400 – 6 000 vuotta sitten

- Tuomaankankaalla Naarajoen varrella ihminen oli käyttänyt ravinnokseen ulpukan siemeniä. Hiiltyneitä ulpukan siemeniä löytyi mäntykankaalta kivikautisella asuinpaikalla.
- Naarajärveltä löytönä keramiikka-astian pala, jossa näkyy hiiltyneitä kivikauden ihmisen "puuroa"

Tekstit: Asko Hankilanoja

5900-5700 vuotta sitten

NAARAJÄRVEN KAMPAKERAAMINEN ASUMUS
3900-3700 eKr./ BC / v.Chr.

Finlands rikshandläggarstyrelsen. Saggstad rekonstruktion af the dwelling. Finske Etnografiska Anstaltens.

Paijka on tutkittu vuosina 1962-3. Ajoitus perustuu löytöihin ja radiokarbonanalyysiin. Asumuksen rakennusmuoto perustuu kampaakerialla havaittuihin rakenteiden jäänteisiin ja löytöjen levinneisyyteen.

Asumus on ollut kaksoisnainen. Lounaispuoleinen huone on ollut laajuudeltaan 190 m². Sen 60 m² laajuinen keskijärjestelmä on ollut maahan kaivettu. Perimäntö on ympäröinyt kaivetuista kiekasta kasuttu maapenkki. "maakulava". Perimäntö on ollut n. 70 cm paksua syyremällä. Huoneessa on ollut kolme kivettyä liekkiä. Ulkoisena runkona on ollut pystypaaluja. Paalujen välisessä seinämateriaalista ei ole tietoa. Mahdollisesti paalujen väliin on tuettu viitaksilla ja täytetty turpeella, sekä kateita tuohilla tai nahalla.

Kattorakenteesta ei ole tietoa. Katto on tuettu pystypaaluihin.

Koillispuoleinen huone on n. 92 m² laajuinen. Sen lattiataso on ollut kasuttuun hienon ympäröivää maata alempana. Huoneessa on ollut yksi kivetty tulisija. Löytöjen perusteella arvellaan kullishuoneen olleen "kattin" ja työhuone. Isompi lounainen huone lienee ollut asuin- ja oleskelutila. Huoneesta on yhdistänyt lounaispuoleisen perimäntöle laskeutava käytävä. Asumuksen kokonaisala on ollut liki 300 m². Kaivinjäänne- ja luotutkimusten perusteella asumus on ollut ympäri vuoden käytetty, kiinteä "kotipaikka".

Kampakeramiikkaa

- Kivikautinen asumus Naarajärvellä Naarajoen suussa. Runsaasti kampakeramista ainesta.
- Löytöjä asumuksen painanteesta mm. saviruukku, joka on nähtävillä Kulttuurikeskus Poleenin kirjastossa. Suomessa on vain seitsemän muuta kampakeramiikan aikaista ruukkuu saatu kootuksi kasaan.

5 500 – 4 800 vuotta sitten

5 500 vuotta sitten

- Ilmaston hidas viilentyminen alkaa.
- Kuusi leviää idästä Pieksämäen seudulle.

5 100 – 4 800 vuotta sitten

- Lyhytaikainen asuinpaikka Tahinniemen Herneniemessä.
- Löytönä mm. meripihkaa, jota esiintyy Baltiassa Itämeren rannoilla. Meripihka tullut todennäköisesti vaihtokauppatavarana.
- Asuminen kodassa tai kevytrakenteisessa hirsitalossa.

Tekstit: Asko Hankilanoja

5 500 – 4 800 vuotta sitten

- Metsästyksessä käytettiin tukevavartisia keihäitä, joissa oli luusta muokattu terävä kärki.

- Erilaisia luusta valmistettuja työvälineitä.

- Kivikauden ihminen on "leikannut" kvartsimoduulia ja tehnyt kivistä työkaluja itselleen. Kivi sijaitsee Petronsaarella Pieksänjärven rannalla.

- Kulkuvälineinä olivat kesäaikaan ruuhet ja kanoottit.

5 500 – 4 800 vuotta sitten

- Sortunut kiviliesi Naarajärven rannalla hiekkapenkereessä.

- Pieksämäellä tehtiin laajat arkeologiset kaivaukset 1980- luvun alussa.

Tekstit: Asko Hankilanoja

5 500 – 4 800 vuotta sitten

Kivikauden ihmisen myyttinen suhde luontoon ja ympäristöön ilmeni kalliomaalauksissa. Lähimmät maalaukset löytyvät Rautalammin Myhinpäästä.

Maalauksessa voi erottaa suomalaiselle kalliomaalaukselle tyypilliset aiheet koukkupolvinen ihminen ja hirvi.

- 680 eKr.

Kivikautinen asuinpaikka Naarajärvellä. Ajoitus hiilihaudasta.

- 500 eKr.

Ilmasto viilenee nopeasti, sateet lisääntyvät. Suomi tyhjenee väestöstä, ainakin rannikoilta. Pieksämäellä asutusta.

- 200 eKr.

Asutusta seudulla. Ajoitus kuoppaliedestä Naarajärvellä.

Ajanlaskun alku (0-1000 jKr.)

350 jKr.

Naarajokisuussa ajoitus kuoppaliedestä. Löytöinä palaneita karhunluita. Paikalla pidetty "karhunpeijaisia".

550 jKr.

Löytönä tuluskivi Pieksänjärven kaakkoisrannalta. Tuluskivi kuului erämiehen varustukseen. Sitä kannettiin nahkahihnassa vyötäisillä ja sen pinnasta raapaistiin metallipiikillä kipinä herkästi syttyvään rikkiin tai taulaan ja tästä edelleen nuotiopuihin. Tuluskiviä on löydetty vesien rannoilta. Arvellaan, että tuluskiviä on uhrattu tulen ja tulen aikaansaajan eli ukkosenjumalan, Ukon, tunnuksina hedelmällisyysrituaalissa.

Ajanlaskun alku (0-1000 jKr.)

700 jKr.

Kaskiviljelyä Kirvesjärven seutuvilla. Löytönä rukiin siitepölyä Kirvesjärven pohjasedimenteistä. Kuvassa ns. kaskiraunioita. Poltetulta alueelta kerättiin kiviä kasaan ja siten saatiin viljelystilaa lisää.

950 jKr.

Löytönä harvinaista rautakautista keramiikkaa Pieksänjärven Vemmellahdelta. Ilmasto alkoi hieman lämpenemään.

1000 jKr.

Naarajärven itärannalta löydetty rautainen keihäänkärki. Keihäänkärkimalli on ollut käytössä 1000-luvun lopulta 1200-luvulle hämäläisten alueella. Metsästyksessä käytettyjä metallisia nuolenkärkiä on löytynyt Vehvaajärven länsirannalta ja Kailammesta Tuopunkankailla. Tarkkaa ikää nuolille on vaikea sanoa, arvioissa ne sijoitetaan keskiajalle.

Tekstit: Asko Hankilanoja

Vuosi 1323

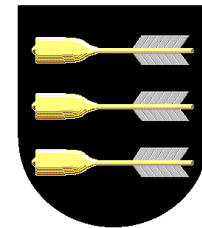

Kuvakivi Vangasjärven länsi rannalla. Epäilyksiä mystisen Pähkinäsaaren rauhan rajakiveksi. Pähkinäsaaren rauha solmittiin Ruotsin ja Venäjän välillä 1323. Rauhansopimuksessa on mainittu Sithi eli siida, joka on lappalaisten talvikylä. Naarajärven Siili-sanasto viittaa siidaan.

Aika ennen 1400-lukua

Karjalaisia ja hämäläisiä eränkävijöitä kävi metsästys- ja kalastusretkillä ja turkiksia hankkimassa Pieksämäen seudulla. Pyynti tapahtui jousella ja erilaisilla nuolilla, keihäällä, ansoilla ja kuoppapyynnillä eli eläimet ajettiin peiteltyihin kuoppiin, joissa oli teräviä puukeppiä pystyssä. Pieksämäen kaupungin vaakunassa esiintyy eränkävijän kolme pyöreäpäistä nuolta, vasamaa, joilla ammuttiin oravia ja muita pieniä turkiseläimiä, joiden turkki tylsästä nuolesta johtuen säilyi ehjänä.

1400- ja 1500-luvut

- Pieksämäen erämaat saivat ensimmäiset pysyvät asukkaansa. Savolaiset hallitsivat kaskeamisen taidon ja saivat kuusimetsiä polttamalla kaskesta hyvän tuoton. Ruis tuotti parhaimman sadon kaskesta. Peltoviljelyn vähittäinen yleistymisen alkoi 1500-luvulta lähtien.
- Savutuvat. Pöydät ja tuolit tulivat tupiin 1500-luvulla.

Kuppikivilöydöt

Kuppikiviksi sanotaan maakiviä, joihin on hierretty pieniä kupinmuotoisia kuoppia, joiden läpimitta vaihtelee 5-10 cm. Usein niiden vieressä on sijainnut muinainen kalmisto. Aina ne ovat olleet lähellä asuttua pihapiiriä. Kiviä on perimätiedon mukaan käytetty uhraamiseen. Kiville tuotiin uudisviljaa, ruokaa ja juomaa suvun vainajille, paikan ja metsän haltijoille ja maahisille. Näin varmistuttiin heidän suosiostaan, mikä takasi karjan onnen ja viljelyn tuottavuuden seuraavanakin vuonna. Tämä vanha muinaissuomalainen uskomus säilyi asukkailla vielä kristinuskoon kääntymisenkin jälkeen.

Etualalla olevassa kivessä näkyy hierretty uhrikuppi. Kivi sijaitsee Telataipaleella.

1500-luku

1550

Vanhan Pieksämäen rajat alkoivat hahmottua. Läntinen osa pitäjästä pysyi pitkään harvaan asuttuna johtuen Savon ja Hämeen heimojen rajakahinoista.

1561

Ensimmäiset maaluettelot Savon kaikista maanomistuksista. Maaluettelot antavat tietoa asuttajista, heidän hallitsemistaan alueista ja varallisuudesta. Ensimmäisiä sukuja Pieksämäen seudulla, joista sitten muodostui Pieksämäen kylät:

Nikkarainen- Nikkarila

Nikulainen- Nikulanmäki

Hurskainen- Hurskaalankylä

Jäppinen- Jäppilä

Olkoinen- Olkonkangas

Hyväneuvoinen- Neuvola

Karjalainen- Karjalankylä

Hurskainen - Hurskaala

Vilhuinen-Vilhula

Liperoinen- Liperomäki

(Pieksämäen seudun historia -kirjasta löytyy tiedot asukkaista ja maanomistuksesta.)

Tekstit: Asko Hankilanoja

Pieksämäen kirkkopitäjän synty

- Pieksämäki perustettiin Visulahden (Mikkeli) ja Juvan maista. Asukkaita 2100-2200.
- "Vuonna 1573 perustettiin Pieksämäen seurakunta ja sen ensimmäinen paimen oli herra Mathias Henriei, poikamies, vuoteen 1575 saakka". Hän asui pari vuotta Haukivuorella.
- Matias Henrikinpoika kirjoitti 30. syyskuuta kuittauksen, jossa Pieksämäki ensimmäistä kertaa kirjoitetaan muodossa "Piexemä". Pitäjä lienee saanut nimensä läheisestä "Piexemänjärvestä". Sanan pohjana ilmeisesti piestä-verbi. Mutta pieksivätkö aallot rantaviivaa vai pieksettiinkö eli muokattiinko seudulla nahkaa tai vuotaa?
- Matti Heikinpoika muutti Pieksänharjulle 1576. Pieksämäen ensimmäistä kirkkoa rakennettiin tuolloin nykyiseen Vanhan kirkon paikkaan. Kirkko valmistui 1577 ja pysyi pystyssä aina 1740 –luvulle saakka. Pitäjäläinen Pekka Käiväräinen joutui luovuttamaan talonsa pappilaksi. Talo sijaitsi nykyisen pappilan kohdalla.
- Legendan mukaan Pyhitynjärven Sätkinniemessä on sijainnut Pieksämäen ensimmäinen kirkko/kappeli:
" Sen mitä miehet sitä päivällä rakensivat, piru sitä yöllä purki. Kyllästyttiin tilanteeseen ja valjastettiin härkä, jonka vedettäväksi laitettiin hirsi. Härkä komennettiin matkaan ja minne härkä pysähtyisi sinne rakennettaisiin kirkko. Härkä pysähtyi sitten aikanaan korkealle mäelle, nykyiselle kirkonmäelle, joten siihen alkoi kirkon rakentaminen."

Tekstit: Asko Hankilanoja

1588-89

- Sota Ruotsin ja Venäjän välillä 1570-1595 ("pitkä viha").
- Matias Henrikinpoika kirjoitti 30. syyskuuta kuittauksen, jossa Pieksämäki ensimmäistä kertaa kirjoitetaan muodossa "Piexemä". Pitäjä lienee saanut nimensä läheisestä "Piexemänjärvestä". Sanan pohjana ilmeisesti piestä-verbi. Mutta pieksivätkö aallot rantaviivaa vai pieksettiinkö eli muokattiinko seudulla nahkaa tai vuotaa? Monia erilaisia arvailuja on Pieksämäen nimestä syntynyt. "Venäläisten ja rosvojen" hävitysretkiä Pieksämäelle. Paikkakuntalaisiin kohdistui julmuuksia. Sota, hävitykset, sotaväenotot ja katovuodet heikensivät pitäjän veronmaksukykyä.

1597

- Talonpoikien kapina: Nuijasota 1596-1597
- Talonpojat kyllästyivät sotaväen mellastamiseen, majoittamiseen ja elintarvikkeiden pakko-ottoihin. Tammikuussa 1597 syntyi avoin kapina Rautalammilla. Talonpojat lähtivät sieltä liikkeelle ja nostattivat mukaansa "koko Pieksämäen kylän ja pitäjän". Kapinareissu suuntautui Virtasalmen ja Juvan kautta Mikkeliin. Juvalla poltettiin mennessä taloja. Osa nuijamiehistä taisteli Kenkäverossa Mikkelissä, vastassa oli kokeneita sotilaita. Nuijamiesten häviö oli selvä, jolloin ruvettiin neuvottelemaan. Sotilaat lupasivat antautuville vapautuksen. Antautuneet nuijamiehet kuitenkin surmattiin raa'asti. Muu nuijamiesjoukko palasi lyötynä takaisin Pieksämäelle, missä kokoontunut 1000 miehen joukko hajosi pian omille tahoilleen, lähtiessään he vielä polttivat pappilan. Kaikkiaan kapinassa kuoli satoja nuijamiehiä.

1500- ja 1600-luvut

- Katovuosia, nälkäkuolemat. 77% pitäjän taloista ei kyennyt maksamaan verojaan.
- Kolme varmaa mestausta ennen vuotta 1700. Mestauskangas Nenonpellon tien varressa ja Kaakinmäki Kontiopuistossa muistuttavat noista ajoista. Yleisiä olivat häpeä- ja sakkorangaistukset. Kirkolla oli tuomiovalta.

1695

- Pieksämäkeläiset ruotusotamiehet muodostivat oman komppaniansa. Kolme taloa ylläpiti yhtä sotamiestä. Sotilaalle piti antaa torppa sekä palkkaa 6 talaria vuodessa, lisäksi yksi jyvätynnyri ja lehmä.

1695-97

- Suuret nälkävuodet. Neljäsosa pitäjäläisistä kuoli ruoan puutteeseen.

1700-luku

- Vanhin tie "Pieksämäen, Längelmäen ja Turun tie". Tiestö oli heikossa kunnossa. Erityisesti Längelmäenjärven virtauskohdassa Virtasalmessa silta oli jatkuvasti esillä ja parannuskohteena. Silta oli vuorollaan asujaimiston työvelvollisuusrasite, jota velvollisuutta ei jaksettu hoitaa. 1712 siltavouti Anders Forsman sai sakkoa sillan huonon kunnan aiheuttamasta "kovasta kolauksesta".
- 1700-1721 Suuri Pohjan sota ja isoviha. Pieksämäkeläiset sotilaat joutuivat Ruotsi-Suomen joukoissa taistelemaan Baltiassa, missä joutuivat sotavangeiksi. Pieksämäen komppanian vahvuus piti oli 130 miestä, joten joukkoja täydennettiin uusilla miehillä, ja näin pitäjä hupeni miespuolisista asukkaistaan. Tammikuussa 1714 venäläiset saapuivat Pieksämäellä, seurasi seitsemän miehitys-vuotta. Kansaa pakeni piilopaikkoihin, "Mataramäen erämaihin". Venäläiset kantoivat veroa. Yleinen lainkuuliaisuus höltyi.
- Pappilassa ja kolmessa muussa talossa oli uloslämpöä-vät uunit, muut edelleen savutupia.
- 1750-luvulla metsien polttamista viljelyskäyttöön eli kaskeamista rajoitettiin. Pelättiin metsien loppuvan, sillä suuret alueet seudulla olivat jo autiona ja hoitamattomana.

Tekstit: Asko Hankilanoja

1746

Kellotapuli kirkonmäelle valmistui August Sorsan rakentamana. Tällä hetkellä tapuli on Pieksämäen vanhin rakennus.

1753

Nykyinen kirkko valmistui 1753. August Sorsa. Viistoristikirkko. Kirkko on Itä-Suomen vanhimpia puurakenteisia kirkkoja. August Sorsa lupasi 1746 rakentaa kirkon vaikka kolmessa kuukaudessa, jos saa 16 kirvesmiestä. Rakennusmestari ei kuitenkaan saapunut ajoissa paikalle, joten rakentamisen aloittaminen siirtyi vuodella. Toisaalta pitäjäläiset laiskistuivat, eivätkä hankkineet rakennustarpeiksi tarvittavia hirssiä, joten aloittaminen siirtyi jälleen. Vasta 1751 työ aloitettiin ja kirkko valmistui kesäksi 1753. Mikael Toppeliuksen (Sakari Topeliuksen isoisä) maalaamat muotokuvat opetuslapsista valmistuivat 1762.

Tekstit: Asko Hankilanoja

1700-luku

- Paul Krogius Pieksämäen kirkkoherra 1743-1762.
"Laitti lapset lukemahan, vanhat varsin oppimahan, aina rauhoa rakensi, edes suttu oikeutta, oli julma juomareille, varsin tuima tuhlaajille, hyville hyvä ijänsä."
- Kirkkoherra Krogius piti koulua 1758-68.
Lukutaitoisia pitäjäläisiä oli 83. Koulun kävi 110.
Kirkkoherran mukaan seurakuntalaiset olivat uppiniskaista ja vastustuksenhaluista joukkoa, mitä tuli lukemisen opetteluun.

1757

- Pieksämäen ensimmäinen koulumestari, pedagogus, oli Johan Gummelin. Hän ei ollut kovin esimerkillinen kasvattajana, koska hän "harvoin tai ei koskaan" oli selvin päin. Toistakymmentä vuotta hän oli virassaan, ennen kuin aiheutti käytöksellään pahennusta kirkossa ja sai potkut virastaan. Pitäjässä 218 viinapannua, joista kirkkoherralla kaksi.

Tekstit: Asko Hankilanoja

1700-luku

1772

- Pitäjässä oli 56 apua tarvitsevaa kerjäläistä. Kylän talot jaettiin 5-6 talon ryhmiin, ruotuihin, joista jokainen hoiti 5 vaivaista. Vaivaisia kierrätettiin ruodun eri taloissa kuukauden kerrallaan. Taloissa he saivat ruokaa ja opetusta lukemisessa ja kristinopissa. Köyhien oli tehtävä myös työtä, mutta liikaa ei heitä saanut rasittaa. Mielisairaat Juho ja Katariina Sikainen olivat niin vaikeita tapauksia, että heitä kierrätettiin talosta taloon päivittäin.

1775

- Syysmarkkinat vuosina 1775-1821 Hiekkapurossa. Kirkko vastusti voimakkaasti markkinoita. Hiekkapuro on nykyisin hautausmaana.

1780

Sotilastiedustelukartta 1780 kirkon ja pappilan alueista.

1800-luku

1800

- Perunaa alettiin viljellä seudulla. Asukasluku oli 6447 henkeä.

1804

- Pieksämäen koulumestariksi valittiin Johan Fredrik Hörning. "Tavallista parempaa opetusta saivat ne, jotka hänen johdollaan tekivät kirjan tuttavuutta". Hän hoiti tointa arvokkaasti kuusi vuotta.

1805

- Asukasluku 7388 asukasta.

1808-09

- Suomen sota 1808-1809. Venäläiset valtasivat Suomen ja Suomi liitettiin osaksi Venäjää. Suomi oli ollut lähes 700 vuotta Ruotsin itäinen maakunta ja nyt Suomesta tuli Venäjän keisarikunnan autonominen suuriruhtinaskunta. Suomi sai säilyttää omat lakinsa, uskontonsa ja kulttuurinsa.
- Kesäkuussa 1808 venäläiset miehittivät Pieksämäen. Kirkonkylän asukas Niku Vauhkonen ampui Selkiönkankaalla väijyksistä venäläisen kasakan kuoliaaksi, mutta pääsi itse pakoon. Kasakkajoukko meni kirkonmäelle, jossa oli jumalanpalvelus käynnissä. Kirkkokansa pakotettiin läheiseen riihen, ovet suljettiin ja uhattiin laittaa riihi palamaan, ellei syyllistä löytyisi. Kirkkoherra sai kasakat kuitenkin uskomaan, että joukossa ei ole ampujaa, joten venäläiset lopulta aukaisivat riihen ovet ja kirkkokansa pääsi lähtemään koteihinsa. Sandelsin joukoissa taistelevat pieksämäkeläiset ruotusotilaat joutuivat vähitellen perääntymään venäläisten edessä aina Ruotsiin saakka. Taisteluissa heitä kuoli 26 sotilasta.
- 1808-1809 Pieksämäellä syntyi 290, kuoli 719 henkeä.

Tekstit: Asko Hankilanoja

1800-luku

1810-luku:

- Pieksämäen väestömäärä vuonna 1810: 7000 henkeä. Alkoi nopean kasvun aikakausi. 10000 asukkaan raja rikottiin 1847. Väkiluku kasvoi, joten työtä ja leipää ei riittänyt omille, joten 29.11.1840 pitäjänkokous sääti muuttorajoituksen pitäjään: yli 40-vuotiaat, ei maataloutta harjoittavat henkilöt, eivät ole tervetulleita paikkakunnalle. Tästä huolimatta 1865 oli jo 12200 asukasta.
- Vuonna 1814 "potatoesherkkua" viljeli jo 168 talonpoikaa.

1823

- Pieksämäellä syntyi huomattava suomalaisuus- ja lehtimies Fredrik eli Rietrikki Polen. Hän julkaisi v. 1858 maamme ensimmäisen suomenkielisen väitöskirjan, jonka nimi oli "Johdanto Suomen kirjallishistoriaan". Kulttuurikeskus Poleeni on nimetty Rietrikki Polenin mukaan .

1840-luku

- Raudan sulattamista varten perustettiin masuunit Haapakoskelle ja Porsaskoskelle. Järvimalmia kaavittiin järvien pohjasta, kuljetettiin rautaruukkeihin ja masuunin kuumuudessa malmista erotettiin rauta. Teollistumisen oli alkanut Pieksämäen seudulla. Takkirautaa vietiin hevosilla ja vesiä pitkiä aina Pietariin saakka.
- 1840- ja 1850-luvuilla Pieksämäki oli Savo-Karjalan johtava kankaanvalmistuspitäjä.

1800-luku

1866

Pieksämäen kunta perustettiin. Uusi kunnallishallinto erotti nyt kunnan ja kirkon toisistaan. Aiempien kirkkoherran johtamien pitäjänkokousten tilalle tulivat kuntakokoukset, joissa päätettiin kunnan asioista.

- Merkittävä kuntakokousten esimies oli maakauppias ja valtiopäivämies Aapeli Häyrinen (1875-1895). Aapeli Häyrisen kasvopatsas on nykyään Poleenin ja Savontien välisellä nurmikkoalueella. Kaupungissa oleva katu Häyrisentie on nimetty hänen mukaansa.

1872

Pieksämäen ensimmäinen kansakoulu vihittiin. Rakennus on edelleen pystyssä ja tunnetaan Pieksäntalona, joka sijaitsee Vanhan kirkon alapuolella Rantatiellä ja on nykyisin yksityisessä käytössä. Alussa kouluun saatiin vain 50 oppilasta. Vasta kymmenen vuotta myöhemmin oppilasmäärä kasvoi oleellisesti ja jouduttiin palkkaamaan kolmas opettaja ja 1911 rakentamaan uusi koulurakennus entisen viereen.

Tekstit: Asko Hankilanoja

1800-luku

1877

- Pitäjässä oli 200 tuulimyllyä, 11 vesivoimalla toimivaa tuulimyllyä, 5 kotitarvemyllyä.
- 1880-luvulla sanomalehden (Suomen Lähetysseuran) tilaajia 20. Väkiluku 12 900 asukasta.

1890

- Puhelinlinja Kirkonkylästä Porsaskosken kartanoon.

1800- ja 1900-luvut

1889

- Savon rata (junarata) valmistuu, ja Pieksämäki kehittyi nopeasti. Rautateiden rakentaminen jatkui edelleen, nyt myös itä-länsi suunnassa. Pieksämäki - Elisenvaara rata valmistui 1914 ja Pieksämäki - Jyväskylä rata 1918. Pieksämäestä oli muodostunut rautateiden merkittävä risteysasema. Kuva asemasta on vuodelta 1914.

1909

- Pieksämäen yhteiskoulu perustettiin Tienristille. Alussa oppilaita 35. Yhteiskoulu muuttui 8- sarjaiseksi ja ensimmäiset ylioppilaat valmistuivat 1929. Yhteiskoulusta tuli rehtori K.A. Meriluodon (1919-1952) aikana yksi maamme suurimmista oppikouluista.

1910

- Ensimmäinen auto Pieksämäellä.

1918

- Suomi itsenäistyi 6.12.1917, joka ei suinkaan kohdannut yksimielisyyttä suomalaisissa. Keväällä 1918 käytiin kansalaissota, jossa osapuolina olivat valkoiset ja punaiset.
- Kireä tunnelma taistelussa itsenäisyydestä levisi myös Pieksämäelle. Tammikuun 28 päivä paikalliset ihmiset riisuiivat venäläisen lennätinjoukon aseista Seurojentalolla ja lähetti heidät takaisin Venäjälle. Helmikuun 1. varkautelaiset punaiset tulivat junalla kohti Pieksämäkeä. Vaunuissa oli 300 miehen aseistettu joukko. Asemalta lähetettiin höyryveturi kohti tulevaa junaa. Kuljettajat hyppäsivät Nikkarilan seutuvilla veturista ja päästivät tyhjän veturin kohti varkautelaisia. Yhteentörmäyksen seurauksena pieksämäkeläisten veturi kaatui radalle, mutta varkauden veturi pääsi vähemmällä kolhuilla. Varkautelaiset saivat veturinsa vielä raiteille ja palasivat hiljaisina takaisin kotiinsa. Samana iltana Haapakoskella valkoiset tekivät puhdistuksen eli lähtivät keräämään punaisilta aseet. Pimeällä tiellä tapahtui ampumisvälikohtaus, jossa kaksi valkoista sai surmansa ja yksi loukkaantui vakavasti menehtyen myöhemmin.
- Muita suurempia tapahtumia sotaan liittyen ei seudulla ollut. Muilla paikkakunnilla kansalaissodassa menehtyi pieksämäkeläisiä valkoisia ja punaisia molempia noin 20.
- Sota päättyi Mannerheimin johdolla valkoisten voitonjuhliin 16.5.1918. Itsenäisyys oli varmistettu, mutta alkoi punaisten rankaiseminen ja vankileirit, joissa kuoli tuhansia ihmisiä.

Tekstit: Asko Hankilanoja

1930- ja 1940-luvut

- II maailmansota:
Talvisota 1939-40
Jatkosota 1941-44
Lapin sota 1944-45
- Pieksämäki oli sota-aikana merkittävä paikkakunta, johtuen junien risteysasemasta. Täältä oli suorat kuljetukset rintamalle. Ratoja pitkin kuljetettiin miehistöä, aseita ja muuta huoltoa ja toisaalta rajaseudulta tulivat karjalaiset siirtolaiset Pieksämäelle ja Pieksämäen kautta muualle Suomeen.
- Pieksämäkeä pommitettiin talvisodan aikana runsaan sadan koneen voimin, jotka kylvivät kolmekymmentä tonnia pommeja kauppalan alueelle tarkoituksena saada ratapiha käyttökelvottomaksi siinä kuitenkaan onnistumatta. Yksi pommeista tuhosi rakenteellisesti kauniin asemaravintolan. Yksi pieksämäkeläinen kuoli näissä pommituksissa.
- Tahinniemeen tuotiin talvisodan aikana kuolleita sotilaita rintamalta. Vainajat siistittiin ja laitettiin arkkuihin vietäväksi kotiseudulleen. Lotat tekivät työn. Kauhun hetkiä aiheutti jäätynneiden vainajien liikahtelu sulamisvaiheessa.

1930- ja 1940-luvut

- Jatkosodan aikaan Nikkarilan Mykkäkoululla sijaitsi valtakunnallinen kenttäposti. Kenttäpostia oli paljon. Pieksämäen asemalla sitä saattoi olla yhtäaikaisesti toistasataa vaunulastillista. Kenttäpostityötä teki eripituisia työjaksoja 600 lottaa eli vapaaehtoista maanpuolustustyötä tekeviä tyttöjä ja naisia. Nikkarilan metsäkoulun läheisyyteen sijoittui ammuslataamo, josta ei paljon tietoja ole jäänyt. Paikka pidettiin arkaluonteisuuden takia salassa.
- Naarajärven lentokenttä valmistui sodan aikana ja sinne sijoittui jatkosodan alkupäivinä hävittäjälentolaivue 28, jonka tehtävänä oli kenttäarmeijan liikekannallepanon suojaus. Laivue siirtyi myöhemmin Joroisiin. Naarajärven kenttää käytettiin sodan aikana satunnaisesti lentolaivueiden tukikohtana. 1941 loppupuolella perustettiin Naarajärven kentälle Ilmavoimien viestivarikko, joka käsitti esikunnan, viestikomppanian ja varikko-osastot. Naarajärvelle perustettiin jatkosodan alussa sotavankien järjestelyleiri. Sotavangeja tulikin suuret määrät rintamilta. Ensimmäinen sotavankitalvi 1942 oli parakeissa asuville sotavangeille kohtalokasta aikaa; kovat pakkaset, tiivis asuminen, huono hygienia, vähäinen ruoka ja tautien leviäminen aiheuttivat suuret kuolleisuusluvut leirillä. Leirillä kuoli kaikkiaan kolmen vuoden aikana 2813 sotavankia.
- Sotien päätyttyä inkeriläisiä pakolaisia siirrettiin takaisin Neuvostoliittoon. Sotavankileiri toimi inkeriläisten kokoamiskeskuksena. Naarajärveltä kuljetettiin junalla 8000 tuhatta ihmistä takaisin Neuvostoliittoon.

Tekstit: Asko Hankilanoja

1900-2007

Kylän ja kunnan kehittyminen

- Pieksämäen kirkonkylä sijaitsi pitkään Pieksänharjulla, jonne muodostui ensimmäinen asutus ja kaupat. Keskustana oli ns. Tienristi eli nykyisen Savontien ja Kirkkotien risteyskohta. Aseman valmistuttua 1889 alettiin ensin rautatieläisten taloja rakentamaan aseman ympäristöön. Välimatkaa Pieksänharjun ja Asemanseudun välillä oli pari kilometriä. Alue oli soista ja vain yksi tie, nykyinen Savontie, yhdisti kylät toisiinsa. Vähitellen asutus laajeni myös suoalueelle yhdistäen taajamat toisiinsa. Koska mitään asemakaavaa ei ollut, talot rakennettiin minne kukin sen parhaimmaksi näki. Tämän vuoksi päädyttiin siihen, että uusi yhdyskuntamuoto, kauppala olisi tarpeen tihentyneeseen keskusta. Asemakaava saataisiin samalla myös kuntoon. 1930 Pieksämäen pitäjän keskustasta muodostettiin kauppala, Pieksämä-nimeltään, ja ympärillä oleva maaseutu muodosti toisen kunnan Pieksämäen (maalais)kunnan. Asukkaita kauppalassa oli 2572 ja maalaiskunnassa 7100. Pieksämän kauppalan nimi muutettiin 1948 Pieksämäeksi. Sotavuosien siirtolaisten asuttaminen toi runsaasti uusia asukkaita Pieksämäelle.
- Kaupungiksi Pieksämäki tuli 1962.
- Uusia kuntaliitoksia tehtiin 2000-luvulla. Ensin Virtasalmi, Jäppilä ja Pieksämäen maalaiskunta perustivat uuden kunnan Pieksänmaan 2004 ja lopulta 2007 Pieksänmaan kunnasta ja Pieksämäen kaupungista muodostettiin uusi kunta Pieksämäki.